

ОСНОВИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ЛАДУ: НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ, ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКА РЕЛІГІЯ

THE FOUNDATIONS OF THE REPUBLICAN SYSTEM: PEOPLE'S SOVEREIGNTY, LEGITIMACY AND CIVIL RELIGION

Капелько П.О., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню питань таких складників республіканізму як народний суверенітет, легітимність та громадянська релігія, їх ролі у державотворенні та здійсненні державної влади.

У роботі проаналізовано співвідношення народного суверенітету та легітимності. Зокрема, зазначено, що народний суверенітет виступає джерелом легітимності, забезпечуючи право громадян на визначення векторів політичного розвитку, установчу функцію відносно системи органів державної влади, надання та позбавлення владних повноважень.

У статті також аналізується поняття громадянської релігії як культурного й соціального чинника, що відіграє важливу роль у формуванні ціннісного фундаменту держави. Приділяється увага взаємозв'язку громадянської релігії та легітимності. Окремо висвітлено зв'язок громадянської релігії з народним суверенітетом та розвитком громадянського суспільства, її вплив на формування політичної та соціальної ідентичності.

Зазначено про передумови та потенційні загрози перетворення громадянської релігії на політичну релігію, що по-суті є ідеологією, проаналізовано зміст і наслідки такого процесу, наголошено на необхідності збереження балансу між релігійними та світськими аспектами суспільного життя.

Також у статті проаналізовано роль народного суверенітету в контексті Української Держави 1918 року та сучасної незалежної України, що дозволяє простежити спадкоємність та еволюцію концепції у національній державотворчій традиції.

Як результат проведено дослідження та зіставлення ідей вчених Нового часу та сучасності, розглянуто відображення та реалізацію цих ідей у механізмах демократичного управління. Узагальнено питання духовних та суспільно-політичних складників демократичної держави, що об'єднують владу та суспільство.

Ключові слова: народний суверенітет, легітимність, громадянська релігія, державна влада, республіка, держава.

The article is devoted to the study of such components of republicanism as popular sovereignty, legitimacy and civil religion, and their role in the state-building and exercise of state power.

The article analyzes the relationship between popular sovereignty and legitimacy. It is noted that popular sovereignty is a source of legitimacy, ensuring the right of citizens to determine the vectors of political development, the constituent function in relation to the system of public authorities, and the granting and deprivation of power.

The article also analyzes the concept of civil religion as a cultural and social factor that plays an important role in shaping the value foundation of the state. Attention is paid to the relationship between civil religion and legitimacy. The relationship of civil religion with popular sovereignty and the development of civil society, its impact on the formation of political and social identity is highlighted.

The prerequisites and potential threats of turning a civil religion into a political religion, which is essentially an ideology, are noted, the content and consequences of such a process are analyzed, and the need to maintain a balance between religious and secular aspects of public life is emphasized.

The article also analyzes the role of popular sovereignty in the context of the Ukrainian State of 1918 and modern independent Ukraine, which allows us to trace the heritage and evolution of the concept in the national state-building tradition.

As a result, the ideas of modern and contemporary scholars are studied and compared, and the reflection and implementation of these ideas in the mechanisms of democratic governance are considered. The issues of spiritual and socio-political components of a democratic state that unite the government and society are generalized.

Key words: popular sovereignty, legitimacy, civil religion, state power, republic, state.

Республіканізм як політико-правова доктрина, що визначає народ джерелом влади в державі, передбачає активну участь громадян у політичних процесах. У основі здійснення влади за демократичних умов лежать її суверенітет та легітимність.

Розкриваючи правовий характер демократичної держави, О. Петришин зазначає, що вона заснована на суб'єктивних правах: праві народу бути єдиним джерелом державної влади та невідчужуваних правах і свободах людини і громадянина. Відповідно, права людини та народний суверенітет виступають основними критеріями, що зумовлюють легітимність законодавчого процесу та якість законодавства в демократичній правовій державі [1, с. 21]. Визначаючи фундаментальну роль народного суверенітету за республіканського ладу, А. Гамільтон у «Федералісті № 31» писав, що в республіках сила завжди на боці народу [2].

Аналізуючи та порівнюючи форми державного правління у сучасному світі, найбільш сприятливою для розвитку демократії вважається саме республіка. Проте, слід звернути увагу й на високий рівень демократії та свободи [3] в окремих конституційних монархіях, як-от у Королівствах Співдружності, Норвегії, Швеції, Данії, Бельгії, Іспанії, Японії

тощо. Водночас існують і приклади протилежного: Бахрейн, Камбоджа, Йорданія та ін. Зазначу, що визначальною в цьому контексті є форма державно-правового режиму.

Апелюючи до загроз монархії через наявність у суспільстві титулів, А. Гамільтон у «Федералісті № 84» пише: «Немає необхідності говорити про важливість заборони титулів і дворянства. Це воістину наріжний камінь республіканізму, бо, поки вони виключені, ніколи не може виникнути серйозної загрози, що уряд може стати не народним» [2]. Також, надаючи перевагу республіканському устрою, ми виходимо з тенденції визначення форми правління у більшості Європейських держав, що зумовлена історичним минулим, а саме національно-визвольними рухами XIX–XX ст.

Центральним місцем у республіканській традиції є те, що джерелом влади та сувереном виступає народ. Республіканська форма правління унеможливує концентрацію державно-владних повноважень в одному центрі, тим більше – її узурпацію, адже її визначальною ознакою є поділ влади у системі державних органів та більшу або меншу участь народу у їх формуванні [4, с. 31].

Так, досліджуючи природу державної влади І. Кант писав, що об'єднаний народ не тільки представляє суве-

рена, але він сам є суверен; адже саме в нього [в народу] в руках первісно перебуває верховна влада [5, с. 205–206].

У вітчизняному контексті слід акцентувати увагу на тому, що зважаючи на тісний зв'язок народного та державного суверенітету, принциповим є пріоритет народного суверенітету над державним, що прямо закріплено ч. 3 ст. 5 Конституції України, відповідно до якої народу належить виключне право визначати та змінювати конституційний лад в Україні [4, с. 33].

П. Рабінович писав, що «народ, реалізуючи своє право на власну державу, є її творцем та несе відповідальність за її розбудову і розвиток. Саме у цьому контексті держава розглядається як така організація влади, що покликана служити народу й суспільству [6, с. 371]. Продовжуючи його думку, О. Щербанюк влучно зазначила, що держава не може сформуватися, поки у державотворчого народу не склалося усвідомлення необхідності власної верховної влади і не з'явилися її конкретні виразники та носії [7, с. 93].

У ретроспективі примітними є міркування про Українську державність В. Липинського, який, будучи політичним діячем Гетьманату, у контексті українського державотворення, так розмірковував про джерело влади в Українській Державі 1918 року: «Перший раз в історії України джерело влади виведено з традиції, а не з бунту: з моральної, а не фізичної сили – з чогось старшого ніж сама Влада» [8, с. 74]. Про походження та підґрунтя влади В. Липинський писав, що «її право правити державою спирається на чимсь вищим, старшим і святішим, ніж вона сама. Воно не може випливати тільки з цього, що вона «хоче» правити і має «гін» (прагнення) до влади. Боже помозання, яке вона в покорі приймає, і закон батьків (традиція), який вона з любов'ю продовжує ... ось що лягло в тій чи іншій формі в основу народження всіх державних влад цілого світа» [9, с. 132].

Слідуючи державотворчій традиції, у преамбулі Конституції України зафіксовано, що Верховна Рада України, приймає Конституцію, з-поміж іншого, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями [10].

Підкріплюючи ідею про походження влади в Україні від народу, Конституційний Суд України у рішенні №3-зп від 11 липня 1997 року висловив позицію, що прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття [11].

Ю. Хабермас вважає, що народний суверенітет може проявитися тільки в умовах дискурсу – процесу утворення поглядів та волі, процесу, який сам себе диференціює [12, с. 37]. Народний суверенітет має прямий зв'язок з легітимністю. Так, концепція деліберативної демократії Ю. Хабермаса визначає передбачуваний політичний розвиток відповідно до консенсусу громадянського дискурсу як основу легітимності влади.

Розмірковуючи у контексті конституційності М. Савчин зазначає, що легітимність влади ґрунтується на демократичних засадах і виражає довіру до її інститутів та здатність влади правомірно реалізувати свої рішення [13, с. 23]. Так легітимність ще раз прямо пов'язується з народним суверенітетом, якщо говорити про інституціоналізовану владу [14, с. 5–7]. Цей зв'язок проявляється у праві народу мати вплив на владу, зокрема визначати чи діє така влада в його інтересах, що значно впливає на такі складники інституційної спроможності влади як організованість та ефективність. Слід зазначити, що складником легітимності та її гарантією є дотримання порядку процедури формування та обрання влади.

Ідея про залежність легітимності від народного суверенітету підкріплюється роздумами Ж.-Ж. Руссо, який

писав, що суверенітет, який є виключно здійсненням загальної волі, ніколи не може відчужуватися, і що суверен, який є лише колективною істотою, може бути представлений лише самим собою: може передаватися влада, але не воля [15, с. 32].

Важливість відповідності політичного розвитку громадянському дискурсові, що лежить в основі згаданої вище концепції деліберативної демократії Ю. Хабермаса, можемо простежити ще в працях Дж. Локка, який, зважаючи на людське нутро влади, писав, що народ може перенести навіть грубі помилки влади, ті які мають людський фактор, проте якщо в результаті тривалих зловживань, правопорушень ясно, що тут є певний умисел, то не доводиться дивуватися, що народ повстає і намагається передати владу в руки тих, хто може забезпечити йому досягнення цілей, заради яких спочатку створювалася держава [16].

Досліджуючи значення легітимності в республіці, варто розглянути поняття і роль громадянської релігії, адже остання за своєю суттю легітимізує державу і владу як таку, адже громадянська релігія через певні символи та ідеали утворює об'єднаний народ, який надалі стає державотворчим. Під громадянською релігією розуміється сукупність ідей, переконань, цінностей, символів і ритуалів, що забезпечують духовну, національну і політичну єдність суспільства, є елементом його ідентичності та мають сакральне значення, проте не пов'язані з жодним віровченням. До основних рис громадянської релігії належать: секулярність, моральність та партіотичне спрямування.

Поняття «громадянська релігія» вивів Ж.-Ж. Руссо. Громадянська релігія мала слугувати певним інститутом, який би об'єднував громадян держави, та мав забезпечувати особистий розвиток, справедливе та органічне включення індивідів у суспільне життя. Про зміст і форми громадянської релігії Ж.-Ж. Руссо писав так: «існує певне суто громадянське сповідання віри, положення якого має визначати суверен, причому не як суто релігійні догмати, а як найзагальніші основоположення суспільності, без яких неможливо бути ані добрим громадянином, ані вірогідним держави» [15, с. 163]. Важливо зазначити, що сувереном Ж.-Ж. Руссо вважав певне абстрактне політичне тіло утворене народом для управління державою [15, с. 21–26].

І. Богачевська пише, громадянська релігія що є суто народним феноменом прямої демократії, який не піддається ані контролю з боку держави, ані ототожнюється з жодною наявною в суспільстві інституціалізованою релігійною організацією [17, с. 105].

Народний суверенітет визначає народ джерелом влади в державі, тоді як громадянська релігія є певною моральною основою для участі в суспільному житті та управлінні державою. У контексті сучасності як вираження громадянської релігії можна перш за все вважати громадянське суспільство. Громадянська релігія створює спільну основу цінностей, необхідних для функціонування громадянського суспільства. Вона сприяє зміцненню ідентичності та солідарності, формує єдність та заохочує до участі в суспільному житті. Громадянське суспільство, зі свого боку, часто виступає захисником цих цінностей, формуючи активний прошарок, здатний контролювати державу, захищати права громадян та підсилювати демократичні принципи.

Антиподом громадянської релігії можна вважати політичну релігію, поняття якої виходить з німецького ідеалізму. Ф. Гегель називав державу «божественною» інституцією, якій властиві «велич і абсолютна влада». «втілення божественної волі, у тому сенсі, що це явлення на землі Розум, який розгортає себе, утворюючи наглядний вигляд і устрій світу» [18, с. 34]. По суті, політична релігія передбачає сакралізацію політичної ідеології та перетворення останнього на культ.

Зазначимо, що цілком природно й прийнятно виводити державу з божественного начала, натомість неприпустимо зводити державу до Бога, наділяючи його повнотою влади, тим самим певною мірою ототожнювати державну владу з божественною. Саме так відбувається перехід в площину політичної релігії. Безпосередньо політичною релігією вважається сакралізація, свого роду деїфікація (обоження) ідеології та політичного режиму. У випадку політичної релігії відбувається обоження секулярного явища, перетвореного на міф і осмисленого як первинне, беззаперечне джерело смислу та кінцева мета людського існування на землі [18, с. 33].

Сутнісною ознакою й загрозою політичної релігії є те, що народ ставиться нижче за державу, що неодмінно призводить до ліквідації народного суверенітету та становлення антидемократичного режиму. Прикладом таких режимів є нацизм у Третньому Райху, фашизм в Італії, марксизм-ленінізм у СРСР, режим І. Метаксаса та хунта полковників у Греції, Націонал-легіонерська держава у Румунії, чучке у КНДР, «русский мир» у Росії.

Становлення політичної релігії руйнує будь-яку державу, адже нівелює народний суверенітет, знищує громадянський дискурс, замінює громадянське суспільство на політичне. У таких умовах неможливо говорити про будь-яку легітимність, адже народ служить державній ідеології, для якої дозволити свободу думки й слова означає втратити духовну основу своєї влади і як наслідок – основи своєї влади, що призводить до її руйнування.

Висновки. В умовах демократичної правової держави легітимність влади визначається через народний суверенітет та права людини.

Народний суверенітет означає здатність народу здійснювати верховну владу, визначати вектори розвитку, а отже й наділяти повноваженнями та позбавляти повноважень ту чи іншу політичну владу.

Громадянська релігія є духовним підґрунтям як громадянського суспільства, так і влади. Громадянське суспільство слід розуміти як сукупність громадян, організацій, яка провадить діяльність, спрямовану на задоволення суспільних потреб. Громадянська релігія, своєю чергою, складає секулярну сукупність цінностей, ритуалів, ідей тощо, які сприймаються більшістю як державотворчі та сакральні й об'єднують народ у політичному та громадянському вимірі. Громадянську релігію по суті можна вважати громадянською ідеологією, як систему концептуальних ідей, тісно пов'язаних з громадянським суспільством, що утворюється у процесі дискурсу. Громадянській релігії не можуть бути притаманні риси політичної ідеології, радикалізм та фундаменталізм, а її орієнтирами є національні традиції, демократичні цінності, соціальна солідарність та відповідальність.

Громадянська релігія вимагає громадянської активності, свідомості та відповідальності, разом з тим породжуючи духовне підґрунтя влади та держави, адже стосовно останньої формує образ цінності, певної секулярної святині.

За таких умов держава існує як інструмент забезпечення *bonum commune* (спільного блага), а спільне благо, своєю чергою, підтримує та легітимізує існування держави.

Народний суверенітет є органічним для Української державотворчої традиції, адже в ній джерело влади походить від традицій, духовної культури та народного волевиявлення. Саме тому державна влада в Україні як така є суверенною та легітимною.

Таким чином, народний суверенітет, легітимність і громадянська релігія виступають ключовими та взаємопов'язаними елементами у формуванні суверенної, демократичної та правової держави, зокрема республіканської. Вони сприяють розбудові держави, яка орієнтується на спільне благо, забезпечує права людини й гарантує стабільність суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петришин О. Народовладдя як фундамент демократичної, правової, соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 20–30.
2. The Federalist Papers. Research Guides: The Federalist Papers: Primary Documents in American History. *Library of Congress*. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/full-text> (date of access: 20.11.2024).
3. Explore the Map. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/uk/node/178?type=fw&year=2024> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / [Ю. Г. Барабаш, А. П. Гетьман та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука та О. В. Петришина. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.
5. Kant, I. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge Texts in the History of Philosophy. Cambridge: *Cambridge University Press*, 2017. 308 p.
6. Рабінович П. Загальна теорія права та держави: стан, тенденції. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 364–374.
7. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави : монографія / за заг. ред. А. О. Селіванова. Київ : Логос, 2013. Кн. 2. 306 с.
8. Липинський В. Про українську Гетьманську державу 1918 р. В. Липинський як ідеолог і політик. Ужгород: УНІО, 1931. 76 с.
9. Зінкевич Т. С. Ідеї В'ячеслава Липинського в контексті дискурсу про громадянську релігію. *Вісник Черкаського університету. Серія філософія*. 2008. Вип. 130. С. 130–140.
10. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
12. Habermas J. *Demokratiya. Razum. Nравstvennost* [Democracy. Reason. Morality]. Moscow: *Nauka*, 1992. 256 p.
13. Савчин М. Демократія і конституційна легітимність: проблеми теорії та практики. *Віче*. 2010. № 22. С. 21–24.
14. Герасіна Л. М. Інституційна природа державної влади та система її політико-правових інститутів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 5. 2003. С. 3–16.
15. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
16. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.
17. Богачевська І. Громадянська релігія в контексті українських та російських реалій. *Релігійна свобода*. 2016. № 19. С. 103–105.
18. Архімандрит Кирило (Говорун). Політичне православ'я: доктрина, що розділяє Церкву / пер. з англ. О. Панича. Київ: Дух і літера, 2019. 152 с.